

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-42>

УДК 657.6:347.73

ФОРЕНЗИК ЯК ФОРМА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

FORENSIC AS A FORM OF PREVENTION OF FINANCIAL OFFENSES

Мельничук Ірина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2386-3365>

Melnychuk Iryna

Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

Стаття присвячена питанням попередження правопорушень у сфері застосування фінансів. Сутність таких правопорушень полягає у шахрайстві, яке класифікується у вітчизняному законодавстві як незаконне використання бюджетних коштів, шахрайство під час проведення приватизації державного майна, шахрайство у сфері земельних відносин та інші. Такі порушення спричиняють значні збитки для бізнесу та державного сектору. Тому виникає потреба попередити такі правопорушення. Для цього варто застосовувати дієву зарубіжну практику, де значного поширення набули послуги форензику. Незважаючи на вартість таких послуг, вони є досить дієвими та апробуються вітчизняними суб'єктами господарювання, про що свідчать результати проведених досліджень компанією Kreston GCG в Україні. Тому важливо розвивати такі форми контролю, що дозволить мінімізувати випадки шахрайств та фінансових порушень.

Ключові слова: правопорушення, шахрайство, збитки, форензик, контроль.

Статья посвящена вопросам предупреждения правонарушений в сфере обращения финансов. Сущность таких правонарушений заключается в мошенничестве, которое классифицируется отечественным законодательством как незаконное использование бюджетных средств, мошенничество при проведении приватизации государственного имущества, мошенничество в сфере земельных отношений и другие. Такие нарушения влекут за собой значительные убытки для бизнеса и государственного сектора. Поэтому возникает необходимость предупредить такие правонарушения. Для этого следует применять действенную зарубежную практику, где широкое распространение получили услуги форензик. Несмотря на стоимость таких услуг, они достаточно действенные и проходят апробацию отечественными субъектами хозяйствования, о чем свидетельствуют результаты проведенных исследований компанией Kreston GCG в Украине. Поэтому важно развивать такие формы контроля, что позволит минимизировать случаи мошенничества и нарушений.

Ключевые слова: правонарушения, мошенничество, ущерб, форензик, контроль.

The article is devoted to the prevention of offenses in the field of finance. The essence of such offenses is fraud, which is classified in domestic law as illegal use of budget funds, fraud during the privatization of state property, fraud in the field of land relations and others. Such violations cause significant damage to business and the public sector. This problem is especially acute in Ukraine, where the share of detection of such crimes is quite low. Therefore, there is a need not just to punish the perpetrators, but in general to prevent such offenses. As realities show, internal control and external audit are not enough today. Therefore, it is necessary to apply effective foreign practice, where forensic services have become widespread, which allow to prevent violations and differ from other forms of control by the goals, methods of conducting and providing results to stakeholders. Despite the cost of such services, they are quite effective and are already gaining ground in the domestic business. This is evidenced in particular by the results of research conducted by Kreston GCG in Ukraine. The use of forensics involves the services of third-party specialists who conduct financial investigations, form an effective system to combat such violations at the entity level, and help partially recover assets that were lost as a result of violations by perpetrators. Therefore, it is important to develop a form of control that will minimize fraud and financial irregularities. At the same time, the forensic procedure is quite complex and requires a large amount of knowledge in the field of accounting, analysis, auditing, taxation, finance, computer technology, law and more. Therefore, an important place in the application of forensics belongs to the professional judgment of the specialist, which is based on a set of knowledge, skills, experience and ability to model the situation, taking into account the facts.

Keywords: offense, fraud, losses, forensics, control.

Постановка проблеми. Ведення бізнесу в сучасних умовах вимагає перегляду усталених форм управління та пошуку нових інноваційних методів його реалізації, які дозволяють значно підвищити ефективність діяльності, мінімізувати ризики і втрати. Адже, як показує практика, сьогодні уже недостатньо керуватися лише даними фінансової звітності, яка орієнтована на минулі події і на підставі якої можна констатувати проблеми у діяльності підприємства та розробити алгоритм їх вирішення. На часі є використання новітніх методик та методів, які дозволяють упередити загрози та виявити проблеми ще до початку здійснення операції, з метою уникнення негативного ефекту та недопущення збитків. Одним із таких методів є форензик, який набув широкого застосування у зарубіжній практиці, проте є малопоширеним в Україні та недостатньо вивченим з точки зору теоретичних засад та практики впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правопорушень у сфері фінансів неодноразово ставали об'єктами досліджень науковців. Зокрема, варто виділити роботи Д.М. Кобелька [12], О.С. Заяць [10], Ю.С. Назар та І.М. Проць [13], В.В. Федчишиної [18] та інших. Що стосується методів боротьби з ними, то на сьогодні штрафи, пені, кримінальна та дисциплінарна відповідальність у певних випадках не дають бажаного результату. Тому виникає необхідність пошуку нових альтернативних джерел боротьби з такими правопорушеннями або ж їх попередження.

Мета статті полягає у аналізі правопорушень у сфері фінансів та обґрунтуванні ролі форензику як форми їх попередження для застосування у вітчизняній практиці ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу. За даними річного звіту «2020 Report to the Nations» Асоціації сертифікованих експертів з питань шахрайства [1], шкода від професійного шахрайства може становити трильйони доларів збитків щороку. У звіті виділено три категорії професійного шахрайства: привласнення активів, корупція, шахрайство з фінансовими звітами (хоча і є найменш поширеним, проте – найдорожчим). При цьому, компанії, де було виявлено такі правопорушення, не завжди повідомляють правоохоронні органи, оскільки: бояться поганої реклами (32%), вважають, що внутрішньої дисципліни та заходів достатньо для боротьби з такими правопорушеннями (46%), проводять власне розслідування (27%), вважають, що проведення розслідування спеціалістами є занадто дорогим (17%) та ін. Більшість компаній (54%) не отримали відшкодування завданої шкоди. Серед осіб, які в основному надають послуги розслідування професійного шахрайства виділено: експерт / слідчий з питань шахрайства (39%), внутрішні аудитори (21%), спеціаліст з обліку/фінансів (8%), правозахисник (7%), спеціалісти з питань ризику і контролю тощо.

Що стосується України, то за даними Генеральної прокуратури в країні у період 2016–2019 рр. зросла кількість правопорушень у сфері економічної діяльності (таблиця 1), а сума збитків перевищила 1, 6 млрд. грн.

Таблиця 1

Статистика кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності в Україні за 2016–2019 рр.

Показник	2019 р.	2018 р.	2017 р.	2016 р.
Усього вчинено на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності, у т.ч. пов'язані з:	56903	58606	52903	47833
незаконним використанням бюджетних коштів	2316	2779	3049	2129
приватизацією	15	30	28	35
земельними відносинами	520	694	613	493
зовнішньоекономічною діяльністю	14	24	30	44
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	19895	22765	18848	13004
Установлена сума матеріальних збитків (тис. грн.)	1617304,67	768554,8	9492169,298	630977,74

Джерело: сформовано автором за джерелом [5]

Проте, у 2019 р. лише 35% усіх справ було передано до суду з обвинувальним актом.

Таким чином, виникає необхідність у застосуванні різних методів і інструментів, які б дозволяли уникнути таких правопорушень. До останніх можна віднести форензик, результати напрацювання вітчизняних науковців в області якого свідчать, що його лише починають адаптовувати у практику діяльності українських компаній. Так, Вигівська І.М. та Макарович В.К. [4] розглянули у своїй праці форензик під час здійснення факторингових операцій, наголошуючи на тому, що дані операції супроводжуються значними ризиками та можуть привести до економічних злочинів. На підставі проведеного аналізу вчені запропонували певні напрями форензику при управлінні ризиками факторингового бізнесу: запобігання і розслідування фактів шахрайства; супровід в судових розглядах; корпоративна розвідка; комп'ютерна криміналістика; дотримання вимог антикорупційного законодавства.

Якименко-Терещенко Н.В. та Кузнецова С.О. сформуvalи базові ідеї форензику у реаліях ведення українського бізнесу, навівши при цьому етапи його проведення [19, с. 182].

Семенець А.О. запропонувала ввести в облікову теорію поняття «форензик аудит», під яким слід розуміти процес вивчення звітності та господарських операцій компанії з метою розробки заходів з реагування, управління та запобігання шахрайству на підставі експертного судження про наявність фактів: порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства; фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності; випадків розкрадання або неналежного використання активів; корупції та зловживання повноваженнями; ризику шахрайства [15, с. 282].

Форензик як інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства вивчала у своїй роботі Соломіна Г.В. [16]. У той же час, Д.В. Долбнева пропонує розглядати форензик як засіб боротьби з економічними злочинами в Україні [8], який є більш дієвим на рівні приватних структур, порівняно з системою внутрішнього контролю [7].

У зарубіжних дослідженнях тема форензику розглядається як передумова запобігання економічним злочинам, які в останні роки є досить поширеними [2; 3; 6; 9; 11; 17].

Послуги форензику є досить ефективними, про що свідчать результати фінан-

сових розслідувань компанії Kreston GCG в Україні [14]. За даними звіту компанії за 2017 р. із 130 суб'єктів, які перевірялися, у 61,5% з них було виявлено факти шахрайства. Загальні збитки досліджуваних компаній оцінено від 100 тисяч до 5 мільйонів доларів США. З числа представлених суб'єктів господарювання, до тих, які зверталися до послуг зовнішніх консультантів для проведення розслідувань на предмет виявлення шахрайств, можна віднести лише 17%. Це пов'язано передусім із невідомістю вітчизняного бізнесу з цінністю форензику для попередження шахрайств та правопорушень. Ще однією причиною малого поширення застосування форензику є те, що суб'єкти вважають, що внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту цілком достатньо для виявлення фактів здійснення порушень із активами.

В процесі дослідження було виявлено, що форензик, як одна із форм контролю, має багато спільного з аудитом, ревізією, судово-бухгалтерською експертизою, проте, відрізняється цілями, методикою проведення та надання результатів зацікавленим сторонам. Зважаючи на те, що процедура форензику є досить складною і вимагає великого обсягу знань у сфері обліку, аналізу, аудиту, оподаткування, фінансів, комп'ютерних технологій, права тощо, в його основі буде лежати саме професійне судження, яке базується на комплексі знань, умінь, досвіду та вміння змодельювати ситуацію, враховуючи факти.

Застосування форензику передбачає залучення послуг сторонніх спеціалістів, які проводять фінансові розслідування, формують ефективну систему протидії таким порушенням на рівні суб'єкта, а також допомагають частково повернути активи, які були втрачені внаслідок реалізації порушень винними особами.

Висновки. Таким чином, зважаючи на розповсюдженість фактів шахрайств та інших правопорушень у сфері використання різного роду активів доречною вбачається пропозиція застосування міжнародної практики попередження таких зловживань. В першу чергу, варто звернути увагу на форензик як найбільш ефективну форму контролю, що дозволяє знизити кількість зловживань та зменшити обсяги втрат від шахрайств та порушень у фінансовій сфері. Перспектива подальших досліджень вбачається у побудові системи протидії порушенням і шахрайству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 2020 Report to the Nations. URL: <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2020/>
2. Huber Wm. D. Forensic accounting: an anglo-american comparison – Forensic accounting in the U.S.A. *Journal of forensic & investigative accounting*. 2014. Vol. 6. Issue 3. P. 154–170.
3. Tleubayeva S. A. The organization of accounting and analytical procedures in order to detect fraud. *ISJ Theoretical & Applied Science*. 2015. № 02(22). P. 41–47. URL: <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2015.02.22.9>
4. Вигівська І. М., Макарович В. К. Форензік як метод управління факторинговими ризиками. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. Випуск 15. Частина 5. С. 164–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_15%285%29__44
5. Генеральна прокуратура України : Офіційний сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113899&libid=100820#
6. Городилов М. А. Форензик: понятие, особенности, история возникновения и развития новой услуги. *Аудит*. 2019. № 6. С. 16–21.
7. Долбнева Д. В. Трансформація систему внутрішнього контролю частних бізнес-структур в умовах боротьби з корпоративними мошенництвами. *The scientific heritage*. 2019. № 41. С. 11–16.
8. Долбнева Д. В. Шляхи трансформації системи боротьби з економічними злочинами в Україні з урахуванням досвіду країн Європейського союзу. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2019. № 2-3(55-56). С. 21–27.
9. Дорджиева З. Д. Экономическая природа и предпосылки проведения форензик экспертизы. *Ежемесячный международный научный журнал «United-Journal»*. 2017. № 9. С. 31–36.
10. Заяць О. С. Протидія адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 240 с.
11. Калинина И. Н., Мезина С. А., Воронникова А. М. Форензик как вид экспертно-аналитической деятельности. *Естественно-гуманитарные исследования*. 2020. № 27(1). С. 264–270.
12. Кобелька Д. М. Класифікація видів правопорушень у фінансовій сфері. *Форум права*. 2015. № 1. С. 141–146.
13. Назар Ю. С., Проць І. М. Адміністративна та фінансово-правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 172 с.
14. Офіційний сайт компанії Kreston GCG в Україні. URL: <https://kreston-gcg.com/ua/forensic/>
15. Семенець А. О. Форензік аудит як ефективний засіб антикризового управління торговельною діяльністю. *Бізнес Інформ*. 2019. № 4. С. 280–287.
16. Соломіна Г. В. Форензік – як інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2018. Випуск 2(10). С. 144–149.
17. Федорова С. Н. Форензик как отдельный вид экспертного исследования в экономике. *Известия Юго-Западного государственного университета*. 2017. Т. 21. № 6(75). С. 143–149.
18. Федчишина В. В. Поняття фінансових правопорушень та сучасні проблеми їх розслідування. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : матеріали конференції (Київ, 20 квітня 2017 р.). Київ : Нац. академія внутрішніх справ, Навч.-наук. ін-т № 2, 2017. С. 392–395.
19. Якименко-Терещенко Н. В., Кузнецова С. О. Форензик: особливості та сфера застосування. *Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум-2018»* : Труды XIV-ої Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 5-7 грудня 2018 р.). Харків : НТУ «ХПІ», 2018. С. 181–182.

REFERENCES:

1. 2020 Report to the Nations. Retrieved from: <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2020/>
2. Huber, Wm. D. (2014). Forensic accounting: an anglo-american comparison – Forensic accounting in the U.S.A. *Journal of forensic & investigative accounting*, 6(3), 154–170. (in English)
3. Tleubayeva, S. A. (2015). The organization of accounting and analytical procedures in order to detect fraud. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 02(22), 41–47. <http://dx.doi.org/10.15863/TAS.2015.02.22.9> (in English)
4. Vyhivska, I. M., Makarovych, V. K. (2015). Forenzik yak metod upravlinnia faktorynhovymu ryzykamy [Forensic as a method of factoring risk management]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 15(5), 164–167. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_15%285%29__44 (in Ukrainian)
5. Heneralna prokuratura Ukrainy [Prosecutor General's Office of Ukraine]: Ofitsiyni sait – Official website. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113899&libid=100820#
6. Horodylov, M. A. (2019). Forenzik: poniatye, osobennosty, ystoriya voznyknoveniya y razvytyia novoi usluhy [Forensic: the concept, features, history of the emergence and development of a new service]. *Audyt – Audit*, 6, 16–21. (in Russian)

7. Dolbnieva, D. V. (2019). Transformatsiya systemy vnutrenneho kontrolya chastnykh byznes-struktur v usloviakh borby s korporatyvnymy moshennychestvamy [Transformation of the system of internal control of private business structures in the fight against corporate fraud]. *The scientific heritage*, 41, 11–16. (in Russian)
8. Dolbnieva, D. V. (2019). Shliakhy transformatsii systemy borotby z ekonomichnymy zlochynamy v Ukraini z urakhuvanniam dosvidu krain Yevropeiskoho soiuzu [Ways of transformation of the system of combating economic crimes in Ukraine, taking into account the experience of the European Union]. *Scientific Journal "ScienceRise"*, 2-3(55-56), 21–27. (in Ukrainian)
9. Dordzhyeva, Z. D. (2017). Ekonomycheskaia pryroda y predposylky provedeniya forenzkyk ekspertyzy [Economic nature and prerequisites for forensic expertise]. *Ezhemesiachnyi mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal "United-Journal" – Monthly international scientific journal "United-Journal"*, 9, 31–36. (in Russian)
10. Zaiats, O. S. (2018). *Protydiia administratyvnym pravoporushenniam u finansovii sferi [Counteraction to administrative offenses in the financial sphere]*. Lviv: LvDUVS. (in Ukrainian)
11. Kalynyna, Y. N., Mezyna, S. A., Vorotnykova, A. M. (2020). Forenzkyk kak vyd ekspertno-analytycheskoi deiatelnosti [Forensic as a type of expert analytical activity]. *Estestvenno-humanitarnye yssledovaniya – Natural and humanitarian research*, 27(1), 264–270. (in Russian)
12. Kobelka, D. M. (2015). Klyasyfikatsiia vydiv pravoporushen u finansovii sferi [Classification of types of offenses in the financial sector]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 141–146. (in Ukrainian)
13. Nazar, Yu. S., Prots, I. M. (2018). *Administratyvna ta finansovo-pravova vidpovidalnist za porushennia biudzhethnoho zakonodavstva [Administrative and financial and legal responsibility for violation of budget legislation]*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. (in Ukrainian)
14. Ofitsiyniy sait kompanii Kreston GCG v Ukraini [Official site of Kreston GCG in Ukraine]. Retrieved from: <https://kreston-gcg.com/ua/forensic/>
15. Semenets, A. O. (2019). Forenzik audyt yak efektyvnyi zasib antykrizovoho upravlinnia torhovelnoiu diialnistiu [Forensic audit as an effective means of anti-crisis management of trade]. *Biznes Inform – Business Inform*, 4, 280–287. (in Ukrainian)
16. Solomina, H. V. (2018). Forenzik – yak instrument finansovoho rozsliduvannia diialnosti pidpriemstva [Forensic – as a tool for financial investigation of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economics series*, 2(10), 144–149. (in Ukrainian)
17. Fedorova, S. N. (2017). Forenzik kak otdelnyi vyd ekspertnoho yssledovaniya v ekonomyke [Forensic as a separate type of expert research in economics]. *Yzvestyia Yuho-Zapadnoho hosudarstvennoho unyversyteta – Bulletin of the South-West State University*, 21, 6(75), 143–149. (in Russian)
18. Fedchyshyna, V. V. (2017). Poniattia finansovykh pravoporushen ta suchasni problemy yikh rozsliduvannia [The concept of financial offenses and modern problems of their investigation]. Conference proceedings: *Suchasnyi stan kryminalistychnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia – The current state of forensic support of pre-trial investigation (Kyiv, April 20, 2017)* (pp. 392–395). Kyiv: Nats. akademiia vnutrishnikh sprav, Navch.-nauk. in-t № 2. (in Ukrainian)
19. Iakymenko-Tereshchenko, N. V., Kuznetsova, S. O. (2018). Forenzik: osoblyvosti ta sfera zastosuvannia [Forensic: features and scope]. Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference: *Doslidzhennia ta optymizatsiia ekonomichnykh protsesiv "Optimum-2018" – Research and optimization of economic processes "Optimum-2018" (Kharkiv, December 5-7, 2018)* (pp. 181–182). Kharkiv: NTU «KhPI». (in Ukrainian)